

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΥΤΟΧΕΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Χάρις Δεληγιώργη
Αρχαιολόγος-Ιστορικός

Η ψυχιατρική κάπως έτσι θα οριοθετούσε το θέμα της αυτοχειρίας: ως μια σοβαρή ανατροπή της ισορροπίας του συναισθήματος και των παραστάσεων, η οποία δεσμεύει σε αφύσικο βαθμό τη βούληση, προκαλώντας μια τόσο βαθιά και οδυνηρή διατάραξη της κναισθησίας, ώστε να εκμηδενίζει ακόμα και το θεμελιώδες ένστικτο της αυτοσυντήρησης.

Η αυτοκτονία για τους αρχαίους Έλληνες συνιστούσε πράξη ανήθικη και ασεβή και μια μορφή επανάστασης εναντίον των φυσικών νόμων που έθεσαν οι ίδιοι οι θεοί. Η θέση αυτή υποστηρίχθηκε όχι μόνο από τους Πυθαγορείους αλλά και από τον Σωκράτη, τον Αριστοτέλη, τον Πλάτωνα και τους Νεοπλατωνικούς.

Στους κλασικούς χρόνους και ιδιαίτερα στην τραγική ποίηση του 5ου αιώνα π.Χ., το φαινόμενο της αυτοχειρίας χρησιμοποιήθηκε πολύ συχνά στις τραγωδίες, όπου η μοίρα των ηρώων τους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γνώση του Απόλυτου που επέβαλαν οι θεοί, δηλαδή την «αιώνια τάξη» ανθρώπων και πραγμάτων. Αν ο άνθρωπος λειτουργούσε ως περιφρονητής αυτής της τάξης, έσπρωχνε τον εαυτό του και τον κοινωνικό του περίγυρο στην εκμηδένιση, ανατρέποντας τη λεγόμενη καθεστηκυία τάξη. Το γεγονός αυτό, που στοιχειοθετούσε την «ύβριση», τον οδηγούσε πολλές φορές στην αυτοχειρία, ως μόνο μέσο επιβολής της «κάθαρσης». Διότι το άτομο αποτελεί μέλος μιας κλειστής ο-

1. Η Σαπφώ και ο Αλκαίος, κρατώντας λύρα στο αριστερό χέρι και πλέκτρο στο δεξί. Αρχαιολογικό Μουσείο, Μόναχο, 480 π.Χ.

2. Προτομή της Κλεοπάτρας Ζ' στον εμπροσθότυπο αργύρου τετραδραχμίου. Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα, 48 π.Χ.

μάδας, της οικογένειας, η οποία με τη σειρά της υπάγεται στην ευρύτερη συγγενική ομάδα της πόλης, όπου όλα εξαρτώνται από τους θεούς. Αποτέλεσμα αυτής της σχέσης είναι να εμπλέκονται οι προσωπικές, κοινωνικές και πολιτικές εμπειρίες του ατόμου και της πόλης με τα θρησκευτικά ζητήματα. Ως εκ τούτου, η κοινωνία ενεργεί πάντα ως συνδεδεμένος κρίκος ανάμεσα στον πιστό και στο θεό. Ο θεός τους δεν φέρνει σε άμεση επαφή δύο προσωπικά υποκείμενα, αλλά εκφράζει τη σχέση που ενώνει ένα θεό με μια ομάδα, με ένα σπίτι, μια πόλη, ένα είδος δραστηριότητας, ένα σημείο της χώρας. Αυτή η στάση ζωής έχει ως αποτέλεσμα την πραγματική ευσέβεια, την παραδοχή της παραδοσιακής τάξης των αξιών, δηλαδή το σεβασμό προς τους θεούς, την οικογένεια, τους γονείς, τους νεκρούς.

Η πραγματική ευσέβεια δεν μειώνει το αίσθημα ελευθερίας του ατόμου και πόλη, εφόσον τα βιώματά του είναι συμφρασμένα με αυτά της ομάδας στην οποία ανήκει. Έτσι, αν διωχθεί από τους οικιακούς βωμούς, αν αποκλειστεί από τους ναούς της πόλης ως «μιάσμα», αν εξοριστεί από την πατρίδα του, βρίσκεται εξκομμένος από τον θεϊκό κόσμο, χάνει τη θρησκευτική και κοινωνική του ουσία. Για να ξαναβρεί την ανθρωπίνη του κατάσταση, θα πρέπει ή να γίνει κέκτης σε άλλους βωμούς ή να καθίσει σε εστίες άλλων σπιτιών ή να γίνει αυτόχειρας, προκαλώντας μόνος του την επαναφορά στην «αίωια τάξη», που ο ίδιος με τους χειρισμούς του διέρρηξε.

Στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, στους οποίους οι πολιτιστικές και κοινωνικές αντιλήψεις οριοθετούν τις κινήσεις του ατόμου έξω από το πλαίσιο μιας ομάδας, καθιστώντας αυτό καθεαυτό το άτομο υπεύθυνο για τις πράξεις του, το θέμα της αυτοχειρίας εντοπίζεται σε προσωπική αντίδραση του ατόμου, αντιμέτωπου κυρίως με προσωπικά αδιέξοδα ή πολιτικές ανατροπές και εξελέξεις.

Γυναίκες αυτόχειρες στην αρχαιότητα υπήρξαν πολλές. Θα αναφερθούμε επιλεκτικά σε τέσσερις, τη Σαπφώ, τη Φαίρα, την Ιοκάστη και την Κλεοπάτρα, που ο θάνατός τους κλήμμε τα προσωπικά, κοινωνικά και πολιτικά αίτια της αυτοχειρίας τους, ανάλογα με την εποχή που έζησε η καθεμιά.

Σαπφώ

Η περίφημη λυρική ποιήτρια γεννήθηκε πιθανότατα τον 7ο αιώνα π.Χ. στη Λέσβο, όπου μορφώθηκε, έζησε και πέθανε γύρω στο πρώτο μισό του 6ου αιώνα π.Χ. Η παράδοση τη συσχετίζει με τον πόλη Ερεσό της Μυτιλήνης, η οποία χάραξε σε νομίσματα τη μορφή της με τον τύπο Ψάφφα. Η Σαπφώ καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια. Οι λίγες πληροφορίες που έχουμε για την οικογένειά της αντλούνται από τον Ηρόδοτο (2.135) και τα συζητημένα αποσπάσματα των ποιημάτων της. Ο πατέρας της ονομαζόταν Σκαμανδρώνυμος και η μητέρα της Κλείτα. Η ίδια μιλά με περηφάνια για τον αδελφό της Λάριχο, που εκτελούσε χρέη ινοχόου στο πριτανείο της Λέσβου σε εορταστικές εκδηλώσεις, υπηρεσία τιμητική που αναλάμβαναν μόνο νέοι αριστοκρατικών οικογενειών.

Η Σαπφώ δεν είχε μόνο χαρές από τους αδελφούς της. Ο Ηρόδοτος διηγείται ότι ο άλλος αδελφός της Χάραξος ασχολούνταν με το εμπόριο λεσβιακού κρασιού στη Ναυκράτη, την ελληνική πόλη στο Δέλτα του Νείλου. Στα ταξίδια του γνωρίστηκε με την εταίρα Ροδώτη ή Δωρίχα, με την οποία κατασπατάλησε την πατρίδα περιουσία. Σε ένα ποίημά της η Σαπφώ απευθύνεται στην Κυπρίδα Αφροδίτη και την παρακαλεί, με υπέροχους λυρικούς στίχους, να φέρει πίσω στην πατρίδα τον αδελφό της και να τον απαλλάξει από το καταστροφικό του πάθος.

Ήταν σύγχρονη, σχεδόν αυτομνηστική, με τον ποιητή Αλκαίο, αλλά ο κόσμος της έχει πολύ λίγα κοινά με τον δικό του. Η εποχή της ακμής της ταυτίστηκε με τις κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές του νησιού. Οι φανατικές συγκρούσεις μεταξύ αριστοκρατικών και δημοκρατικών παρέσβραν και την ίδια, που συμμερίστηκε τις απόψεις των ηττημένων ευπατριών και για ένα διάστημα εξορίστηκε από την πατρίδα της. Το Διότιο χρονικό (36) μάς επιτρέπει να θεωρήσουμε ως τόπο εξορίας της τη Σικελία μεταξύ των ετών 604/3 και 596/5 π.Χ. Στο διάστημα αυτό νυμφεύθηκε κάποιον πλούσιο έμπορο από την Άνδρο, τον Κερκώλα, από τον οποίο απέκτησε τη λατρευτή της κόρη Κλείδα. Σε ένα από τα ποιήματά της λέει: «Το παιδί μου είναι ένα όμορφο παιδί, που μοιάζει με χρυσά λουλουδιά στο παράστημα, η Κλείδα η αγαπημένη [...] Δεν θα την άλλαζα με όλη τη Λυδία».

Η εξορία της Σαπφώ φέρνει στην επιφάνεια το θέμα της αντιμετώπισης της γυναικας στη λεσβιακή πολιτεία. Αν και οι ενδείξεις και οι μαρτυρίες που έχουμε είναι συγκεχυμένες, είναι ωστόσο αρκετές για να μας πείσουν ότι η γυναικία της εποχής της μετέχει ενεργά στον πολιτικό και κοινωνικό βίο και απολάμβανε ελευθερίες και δικαιώματα τόσα όσα σε καμιά άλλη χρονική περίοδο της αρχαίας εποχής. Στο νησί της η γυναικία μορφωνόταν, αποκτούσε παιδεία και ήταν ελεύθερη να αναπτύξει τις δεξιότητές της. Αναφέρονται θίσιον γυναικών, αριστοκρατικών οικογενειών, με σκοπούς και δράση κοινωνική, μορφωτική, καλλιτεχνική. Η Σαπφώ φαίνεται πως ηγούνταν μιας ανεξάρτητης ομάδας, εφόσον στα ποιήματά της αναφέρεται ονομαστικά στις μαθήτρές της, την Αθίδα, τη Μεγάρα, τη Γογγύλα, κ.ά. Η σχολή της, όπου

δίδαξε ορχηστική, μουσική, ποίηση, ήταν ονομαστή όχι μόνο στον ελλαδικό χώρο, αλλά και στα παράλια της Μ. Ασίας, Φρυγία, Λυδία, κ.α.

Τα ποιημάτά της, καθαρά λυρικά, ήσαν ύμνοι προς την Ήρα, την Αφροδίτη, μενάοι και κυρίως επιθαλάμια. Ο στίχος της, απαράμιλλος σε διαίγεια φωνητική και λυρική, άγγιζε την ψυχή. Σύμφωνα με την ίδια, η απασχόλησή της αυτή ήταν η μόνη σταθερή αξία, που εξασφάλιζε στον άνθρωπο τον «εις ύστερον έρωτα», δηλαδή την υστεροφθμία.

Το στοιχείο του έρωτα απευθύνεται κυρίως προς τις μαθήτριάς της, πάντα φλογερό, με όλες τις δικαιμάνσεις ενός ισχυρότατου αισθηματος, από ένα απλό χαριτωμένο παιχνίδι μέχρι τη μορφή του παράφορου πάθους. Ο χειμάρρος των αισθημάτων της παρεξηγήθηκε από τους μεταγενέστερους που της απέδωσαν ομοφυλοφιλικές τάσεις. Ας μην ξεχνάμε, όμως, ότι το ηθικό και κοινωνικό περιβάλλον, που οδήγησε αργότερα τον Πλάτωνα να επινοήσει στο *Συμπόσιο* τον ομώνυμο έρωτα, υπήρχε ήδη στη Λέσβο, όπου το σωματικό κάλλος και η αρμονία των εφηβικών σωμάτων είχε αποβεί αληθινή ψύχωση με θρησκευτική δικαίωση και καλλιτεχνική μορφή. Εφόσον τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες μετείχαν εξίσου στην κοινωνική ζωή, αναμειβιότητα διαπνέονταν από τις ίδιες ηθικές αντιλήψεις. Έτσι η Σαπφώ εκφράστηκε χωρίς προκαταλήψεις και προσχήματα, πάντα εντός της ηθικής ανεκτικότητας των συγχρόνων της, που την τίμησαν σαν δασκάλα και ποιήτρια. Η κλασική αρχαιότητα δεν γνωρίζει τίποτα για τις κατηγορίες περί ομοφυλοφιλίας, που της προσήσαν οι νεότεροι. Ο Σόλων, όταν την άκουσε, ζήτησε να διδαχτεί το τραγούδι της. Ο Πλάτων την αποκάλυψε «δεκάτη μουσα», ο δε

Στράβων την ονόμασε «θαυμαστόν χρήμα» και μοναδική γυναίκα στον κόσμο. Στη φοβερή παραφιλολογία περί ομοφυλοφιλίας και ανηθικότητας, που συνόδευσε το πρόσωπό της μέχρι σχεδόν την Αναγέννηση, έδωσε λύση η αποψη του Λεξικού της Σούδας για την ύπαρξη μιας δεύτερης Σαπφώς, σύγχρονης της ποιήτριας, επισημοιωντας την παρεξηγήση που δημιουργήθηκε ανάμεσα στα δύο πρόσωπα. Νέα παπυρολογικά ευρήματα και μελέτες αποκατέστησαν τη Σαπφώ, δίνοντας έμφαση στα απaráμιλλα σε μουσικότητα, αμεσότητα και απλότητα ποιημάτων της, γραμμένα στο αιολικό γλωσσικό ιδίωμα της πατρίδας της.

Όσο παρεξηγήθηκε η ζωή της, άλλο τόσο μυθοποιήθηκε και ο θάνατός της. Απία της αυτοκτονίας της θεωρήθηκε ο παράφορος έρωτάς της προς τον Φάωνα, μυθολογικό πρόσωπο, γνωστό μόνο από πληροφορίες μεταγενέστερων αρχαίων κειμένων, κυρίως κωμωδιών γραμμένων από τον Μένανδρο και τον Δίφυλο. Σύμφωνα με αυτές, η Σαπφώ, κυριευμένη από ερωτικό πάθος και πικραμένη από την περιφρόνηση του όμορφου Φάωνα για τον έρωτά της, τερμάτισε τη ζωή της πηδώντας στην άγρια θάλασσα, από την κορυφή του απόκρημνου βράχου του ακρωτηρίου Λευκάτα στο νησί της Λευκάδας.

Κλεοπάτρα Ζ' Φιλοπάτωρ

Η πολυβρύλητη τελευταία βασίλισσα της Αιγύπτου γεννήθηκε το 69 π.Χ. Πατέρας της ήταν ο Πτολεμαίος ΙΑ', Νέος Διόνυσος (ο Αυλητής). Δεν είναι γνωστό, όμως, αν η μητέρα της υπήρξε νόμιμη σύζυγος του Πτολεμαίου, την οποία παντρεύτηκε μετά το θάνατο της πρώτης συζύγου του Κλεοπάτρας Τρύφανας, η κάποια παλακή

3. Η Φαίρα, ο Ιππόλυτος και ο Έρως, Ψηφιδωτό από την «Οικία του Διονύσου», Νέα Πύργος, αρχές 3ου αι. μ.Χ.

δα. Μετά το θάνατο του πατέρα της, το 51 π.Χ., η Κλεοπάτρα σε ηλικία 17 ετών έγινε σύμφωνα με την πατρική διαθήκη βασίλισσα της Αιγύπτου, αφού παντρεύτηκε τον κατά επτά χρόνια μικρότερο αδελφό της Πτολεμαίο ΙΒ'. Η ακαταμάχητη ομορφιά και γοητεία της, που την κατέστησαν θρυλική, δεν ήταν τα μόνα προσόντα της. Η γοητεία της οφειλόταν κυρίως στο λεπτό της πνεύμα, τη χάρη της, τον υπέροχο τόνο της φωνής της, τη βαθιά παιδεία και μόρφωσή της, αλλά και την ευχέρεια να μιλά πολλές άλλες γλώσσες χωρίς διερμηνέα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλούταρχος.

Μέσα στο περιβάλλον της αιγυπτιακής αλής, που έβριθε από ηθική κατάπτωση και υλιστικές απολαύσεις, κατέβυθε το πνεύμα και τα σχέδιά της σε υψηλότερους στόχους, όπως να ισχυροποιήσει τη θέση της ως βασίλισσα, κατέχοντας μια αδιαφιλονίκητη σταθερή εξουσία και να επεκτείνει τα σύνορα του κράτους της.

Κατά τον εμφύλιο πόλεμο της Ρώμης μεταξύ Πομπηίου και Καισαρά, της δόθηκε η ευκαιρία να κάνει μια εμφάνιση ανάθεσι της βασιλικής θέσης της. Μετά τη μάχη στα Φάρασα, το 48 π.Χ., ο Κάισαρ έρχεται νικητής στην Αλεξάνδρεια καταδιώκοντας τον Πομπηιο. Ο Πτολεμαίος ΙΒ', ο σύζυγός της, ήλπιζε ότι θα ευχαριστούσε τον Κάισαρα με τη δολοφονία του Πομπηίου, αλλά η Κλεοπάτρα είχε ήδη βολιδοσκοπήσει τις κινήσεις του ρωμαίου στρατηγού. Είναι γνωστός ο τρόπος που επίσημο η Κλεοπάτρα για να γνωρίσει τον Κάισαρα, όταν, τυλιγμένη σε ένα χαλί, μπήκε κρυφά στο παλάτι βοηθούμενη από φίλους που τη μετέφεραν. Από εκείνη τη στιγμή και μετά, κίνησε τα νήματα της ιστορίας της Ρώμης, μαζί με τους πρωταγωνιστές της Καισαρά και Αντώνιο, σε μια στιγμή σημαντική, που οι δημοκρατικοί θεσμοί υποχωρούσαν μπροστά στους αυτοκρατορικούς.

Σαγηνεμένος ο Κάισαρα από την προσωπικότητα και τα θέληγνρά της παρέμεινε έναν ολόκληρο χρόνο στην Αλεξάνδρεια. Στο διάστημα αυτό αναγκάστηκε να πάρει μέρος και στον ονομαζόμενο Αλεξανδρινό πόλεμο, που δεν αποσκοπούσε σε τίποτε άλλο παρά να εδραιώσει τη θέση της Κλεοπάτρας ως βασίλισσας, τη στιγμή που και ο Πτολεμαίος και οι υπουρσί του και ο αιγυπτιακός λαός είχαν ξεσηκωθεί εναντίον της εξαιτίας της σχέσης της με τον Κάισαρα και των μηχανορραφιών της. Με το τέλος του πολέμου και το θάνατο του Πτολεμαίου Ο Κάισαρας πνάντρεψε την Κλεοπάτρα με τον δωδεκάχρονο αδελφό της Πτολεμαίο ΙΓ' και εδραιώσε τη θέση της ως εγκυχω και εθνικής βασίλισσας της Αιγύπτου. Το 46 π.Χ., συνοδευμένη από τον Καισαρίωνα, το γιο που είχε αποκτήσει από τον Κάισαρα, πήγε στη Ρώμη, ακολουθούμενη από λαμπρή πομπή αρχόντων και ευνούχων. Φιλοξενήθηκε στο παλάτι του Κάισαρα, ο οποίος αναγνώρισε το παιδί επίσημα. Πίσω απ' αυτή τη σχέση μπορούμε άνετα να διαγνώσουμε και τις πολιτικές φιλοδοξίες του Κάισαρα για την αναβάθμιση της Ρώμης από τη φτώχεια και την ανέχεια και την εξέρωση οικονομικών πόρων που θα διευκόλυναν ίσως την κατάκτηση της Περίσιας και θα ανέβαζαν το γόητρο της Ρώμης. Μόνο η εύφορη και πλούσια Αιγύπτος μπορούσε να διευκολύνει τα σχέδιά του. Αλλά και

από την πλευρά της Κλεοπάτρας, η εκ μέρους της Ρώμης νομιμοποίηση του παιδιού του Κάισαρα ήταν η πολυπόθητη αναγνώριση της εξουσίας της και η προσωπική της καταξίωση ως βασίλισσας. Παραγκώνισε τον σύζυγό της θέτοντας τέλος στη ζωή του και ανέβασε στο θρόνο το γιο της με το αξίωμα του «Καίσαρα θεού Φιλοπάτορα και Φιλομήτορα». Το ελληνιστικό φιλοπόκο δικαιο την υποχρέωνε να έχει άνδρα συμβασιλεύα. Έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε και τους αλληπάλληλους γάμους με τα αδελφια της.

Μετά το θάνατο του Κάισαρα, το 37 π.Χ., γνωρίζεται με τον Αντώνιο, ο οποίος είχε την εποπτεία του ανατολικού μέρους του ρωμαϊκού κράτους, σε αντίθεση με τον Οκταβιανό που ήλεγχε τον κομμάτι της Δύσης. Ο Αντώνιος αφέθηκε στον έρωτα της Κλεοπάτρας, χωρίς από τη σύζυγο του Οκταβία, αδελφή του Οκταβιανού, και έζησε στην Αιγύπτο.

Δεν μπορούμε, όμως, να παραγνωρίσουμε και τους πολιτικούς λόγους που εννοούσαν αυτή τη σχέση από την πλευρά του Αντωνίου, που επιθυμούσε διακαώς να γίνει κυρίαρχος της πλουσιότερης χώρας της Ανατολής για να εδραιώσει την κυριαρχία του και στη Ρώμη. Αλλά και τα πολιτικά σχέδια της Κλεοπάτρας για τη δημιουργία μιας μεγάλης ανατολικής μοναρχίας, στην οποία θα βασιλεύαν οι γιοι που είχε αποκτήσει από τους δύο ρωμαίους στρατηγούς, δεν ήταν αμελητέα. Ο Αντώνιος, αφαιρώντας μεγάλες εκτάσεις από τις ρωμαϊκές επαρχίες και από τα υποτελή προς τη Ρώμη κράτη, σχημάτισε βασιλεία, τα οποία παραχώρησε στην Κλεοπάτρα, στον Καισαρίωνα και στα παιδιά που απόκτησε μαζί της. Το βασίλειο της Κλεοπάτρας περιλάμβανε την Αιγύπτο, την Κύπρο και τη Λίβυα. Στο γιο του Αλεξανδρό-Ήλιο έδωσε την Αρμενία, τη Μηδία και όλη τη χώρα πέρα από τον Ευφράτη ποταμό. Στην Κλεοπάτρα-Ξελήνη παραχώρησε την Κυρηναική, στον Πτολεμαίο Φιλάδελφο τη Φοινίκη, την Κιλίκια και τη Συρία ως τον Ευφράτη ποταμό και τη Μ. Ασία.

Ο Καισαρίων αναγορεύθηκε «βασιλεύς βασιλέων» και η Κλεοπάτρα «βασίλισσα βασιλισσών». Κόπηκαν νομίσματα με τις προτομές και των δύο. Η ίδια η Κλεοπάτρα αποκαλούσε τον εαυτό της «Νέα Ίσιδα» και φορούσε πλέον τα ίδια ενδύματα με τη θεά. Οι πρωτοβουλίες αυτές έροσκωσαν την οργή της Ρώμης, δημιουργώντας εννοικό κλίμα υπέρ του Οκταβιανού. Τα ίδια τα γεγονότα οδηγούσαν πλέον στην κατάρρευση των δημοκρατικών θεσμών και στην εγκαθίδρυση του θεσμού της αυτοκρατορίας.

Η αποφασιστική μάχη δόθηκε στο Ακτιο στις 2 Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ. και τελείωσε με την ήττα του στόλου του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Ο Οκταβιανός έβασε στην Αιγύπτο με σκοπό να σφετερισθεί τους αμύθητους θησαυρούς των Πτολεμαίων, αλλά και να συλλάβει την Κλεοπάτρα ζωντανή για να κομήσει τον λαμπρό θρίαμβό του στη Ρώμη με την τελευταία απόγονο παλιού μεγάλου βασιλικού οικου, διαδόχου του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Η αυτοκτονία του Αντωνίου επέπεισε τις αποφάσεις και το θάνατο της Κλεοπάτρας. Όταν αυτή βεβαιώθηκε ότι ύστερα από τρεις μέρες θα την οδηγούσαν στη Ρώμη, ζήτησε να λουστεί και να γευματίσει. Ντύθηκε βασιλικά, κατακλιθηκε

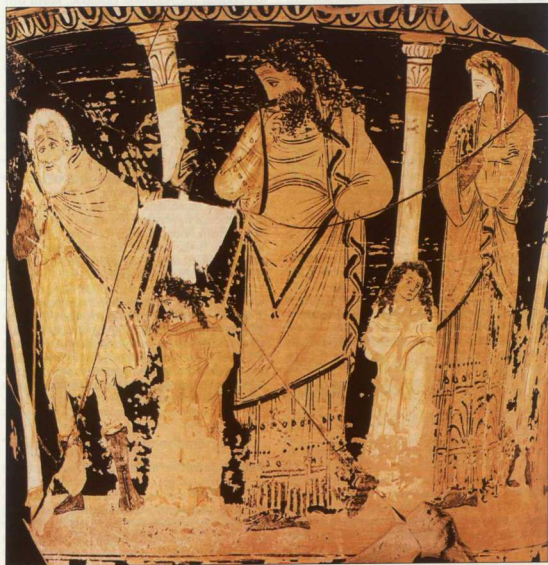
στη χρυσή κλίνη του τάφου της και θερμάτισε τη ζωή της με το δάγκωμα του φιδιού, στερώντας από τον Οκταβιανό τη δυνατότητα να τη χρησιμοποιήσει ως πολύτιμο λάφυρο στο θρίαμβό του και δίνοντας στον εαυτό της την τελευταία που άρμοζε στην τελευταία απόγονο των Λαγιδών, με απλότητα και αξιοπρέπεια. Ήταν το 30 π.Χ.

Φαίδρα

Κόρη του Μίνωα και της Πασίφης, αδελφή του Κατρέα, του Δευκαλίωνα, της Ξενοδίκης και της Αριάδνης. Σύμφωνα με το μύθο, μετά το φόνο του Μινώταυρου, ο Θησεύς την απήγαγε από την Κρήτη μαζί με την αδελφή της Αριάδνη. Η εγκατάλειψη της Αριάδνης στη Νάξο είχε ως αποτέλεσμα να έρθει η Φαίδρα στην Αθήνα και να παντρευτεί τον Θησέα με τη συγκατάθεση του αδελφού της Δευκαλίωνα. Μαζί του απέκτησε δύο παιδιά, τον Δημοφώντα και τον Ακάμαντα.

Η μοίρα της Φαίδρας συνδέθηκε με τον Ιππόλυτο, τον όμορφο γιο του Θησέα από την αμαζόνα Αντιόπη, ο οποίος ζούσε στην Τροιζήνα με τον παππού του Πιθέα, τον οποίο προοριζό-

ταν να διαδεχθεί στη βασιλεία της πόλης. Ο νέος λάτρευε το κνήγι και ήταν αφοσιωμένος στη θεά Άρτεμη. Η Φαίδρα τον συνάντησε όταν πήγε με τον Θησέα στην Τροιζήνα για να καθαρθούν από τον πόλεμο εναντίον των Παλλαντιδών, που διεκδικούσαν τη διαδοχή του θρόνου της Αθήνας. Η νεαρή γυναίκα ερωτεύθηκε παράφορα τον όμορφο Ιππόλυτο. Λένε ότι στην Τροιζήνα υπήρχε ένα είδος μυρτιάς που τα φύλλα της ήταν διατρήτη από την περόνη των μαλλιών της Φαίδρας, κάθε φορά που καταλαμβάνονταν από το ασίγαστο πάθος της για τον νέο, καθώς τον παρακολουθούσε να γυμνάζεται στο Στάδιο. Επισημαίνουν ακόμα ότι στο ίδιο μέρος υπήρχε ο ναός της Αφροδίτης Κατασκοπίας, που είχε ανεγερθεί με πρωτοβουλία της ίδιας της Φαίδρας για να εξυμνηρηθεί τους σκοπούς της. Σύμφωνα με την ανάπτυξη του μύθου, όπως αυτός αναφέρεται στην αττική κωμωδία του 5ου αιώνα π.Χ., παρά τις ταπεινώσεις και τις παρακλήσεις της, ο αγνός Ιππόλυτος απέκρουσε μετά βδελυγμίας τον ερωτά της. Τότε η Φαίδρα έσκισε τα ρούχα της, εμφανίστηκε στον Θησέα σ' αυτή την κατάσταση και κατηγορήσε τον νέο ότι επιχειρή-

4. Η Ιοκάστη, ο Οιδίποδος και ένας γέροντας σε σκηνή επηρεασμένη από τον Οιδίποδο του Σοφοκλή. Εκκλησιαστικός κρατήρας, Museo Nazionale Archeologico, Συρακούσες, τρίτο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.

σε να την βιάσει. Αποτέλεσμα της συκοφαντίας της ήταν ο θάνατος του Ιππόλυτου.

Η Φαίρα, αδυνατώντας να καταπνίξει τον έρωτά της και απελπισμένη που δεν μπόρεσε να τον ολοκληρώσει, προτίμησε να πεθάνει παρά να αμαυρώσει την τιμή της καθώς και την τιμή των παιδιών της. Ίσως και η ψευδής κατηγορία κατά του Ιππόλυτου να είχε έντιμο κίνητρο, αφού ήταν το μοναδικό μέσο για να αποφύγει τον εξευτελισμό και να προστατέψει τα παιδιά της από μια ατίμηση που δεν την αξίζαν. Κίνητρο για την πράξη της αυτή ήταν βέβαια η πίκρα που ένιωσε για την απόρριψη και η επιθυμία για εκδίκηση. Η αποκάλυψη, όμως, της αλήθειας για την αθώτητα του Ιππόλυτου την οδήγησε στον απαγορισμό, πράγμα που καταδεικνύει την εσωτερική σύγκρουση στην ψυχή της ανάμεσα στην τιμή και στο άνομο πάθος, αλλά και τον καθαρό της απέναντι στην «ύβριση» της.

Ο μύθος της ηρωίδας ενέπνευσε την ποίηση των αρχαίων και νεότερων ποιητών. Απέτελεσε τον κορμό των τραγωδιών του Σοφοκλή και του Ευριπίδη, αλλά και των ρωμαίων Σενέκα, Οβιδίου και Βιργίλιου. Μεγάλη διάδοση γνώρισε ο μύθος από τον 16ο αιώνα μ.Χ. και μετά, όπως διαπιστώνεται από πεζά και ποιήματα που γράφτηκαν. Στα έργα αυτά εκφράζεται πλήρως το πάθος που εμφυσά ο έρωτας και οι συνέπειες που δημιουργεί η άρνησή του. Απτά παραδείγματα αποτελούν η τραγωδία του Ρακίνα *Φαίρα* το 1677 και η όπερα του Γκόουτ το 1744. Η απήχηση του μύθου δεν υπήρξε μικρότερη και στις καλές τέχνες, όπως η ζωγραφική. Ο Πολύγνωτος απέδωσε τον απαγορισμό της Φαίρας στη σύνθεση «Νέκυια», στη λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς.

Πολλοί χαρακτηρίζουν τη Φαίρα σαν μια υπόσταση της Αφροδίτης, θεάς του ερωτικού πάθους, το οποίο άλλωστε αποτελεί και την αρχή του δράματος, τον δε Ιππόλυτο σαν μια μορφή του Άδωνι, του νέου που αγάπησαν παράφορα τόσο η Αφροδίτη όσο και η θεά Άρτεμη.

Ιοκάστη

Ηρωίδα των Θηβών, κεντρικό πρόσωπο του μυθικού κύκλου του οίκου των Λαβρακιδών και κόρη του Μενονεία, βασίλισσα των Σπάρτων (προελληνικού φύλου), υπήρξε σύζυγος του λαίου, γιου του Λαβράκου και βασίλια των Θηβών. Μαζί του απέκτησε τον Οιδίποδα.

Στην *Οδύσσεια* (λ 271-275) ο Όμηρος αναφέρει:

«Και το Οιδίποδα είδα τη μητέρα, την όμορφη Επικάστη, που μέσα σφάλμα έχανε χωρίς να το ξέρει, γιατί παντρεύτηκε το γιο της. Εκείνος τον πατέρα του σκότωσε και τη νυμφεύτηκε. Όμως, οι θεοί ευθής στους ανθρώπους το γνωστοποίησαν».

Ο Πausanias (9.10.11), αναφερόμενος στους παραπάνω στίχους, αναρωτιέται και αμφισβητεί κατά πόσον τα τέσσερα παιδιά που απέκτησε ο Οιδίπους από την Επικάστη, ο Πολυνείκης, ο Ετεοκλής, η Αντιγόνη και η Ισμήνη, ήταν δικά της. Σύμφωνα με τα οιδιποδεια ποιήματα τα παιδιά ανήκαν στην Ευρυγάνεια, κόρη του Υπερφάντα.

Σε άλλες παραλλαγές του μύθου συναντάμε κάποια Ευρύκλεια ως μητέρα του Οιδίποδα και πρώτη σύζυγο του λαίου. Η αναφορά στο πρόσωπο της Ιοκάστης με διαφορετικά ονόματα και οι αλληλοσυγκρουόμενες μαρτυρίες για τη γέννηση των παιδιών του λαίου απηχούν τις πολλές εκδοχές του Θηβαϊκού κύκλου σε ό,τι έχει σχέση με τα πρόσωπα και τη δράση τους. Ίσως, επίσης, υποδηλώνουν την ύπαρξη και άλλων χαμένων μύθων, προϊστορικής καταγωγής, με τον ίδιο κεντρικό πυρήνα.

Τον 5ο αιώνα π.Χ., οι τρεις τραγικοί μας ποιητές Αισχύλος, Σοφοκλής και Ευριπίδης υιοθέτησαν στα έργα τους τη γνωστή ως σήμερα εκδοχή του μύθου, την οποία αποδέχεται και ο Πausanias, εφόσον αναφέρεται στον Όμηρο.

Σύμφωνα με το μύθο, ο βασιλιάς των Θηβών Λαίος και η σύζυγος του Ιοκάστη πήραν χρησμό από τους Δελφούς πως ο ίδιος πρόκειται να θανατωθεί από το παιδί που θα γεννηθεί η Ιοκάστη. Ωστόσο, ύστερα από εννέα μήνες γεννήθηκε ο Οιδίποδας και, για να μην επαληθευθεί ο χρησμός, τον εγκατέλειψαν στον Κιβαύριο. Το παιδί βρέθηκε από κάποιο βοσκό ή κατά μία παραλλαγή, το βρήκε η Περιβία, νυναικα του βασιλιά της Κορίνθου Πόλυμνο, κοντά στη Σικώνα, και το μεγάλωσε σαν δικό της αφού το ζευγάρι ήταν άτεκνο.

Είναι γνωστός ο φόνος του λαίου από τον Οιδίποδα καθοδόν του τριτόστατου των Δελφών, όπως και η θραυστή λύση του ανιγμώματος της Σφιγγας από τον Οιδίποδα, η ανάρρησή του στο θρόνο της Θήβας με τη συγκατάθεση του Κρέοντα, αδελφού της Ιοκάστης, αλλά και ο γάμος του μαζί της. Ο Λαίος που έζησασε στην πόλη σαν τιμηρά των θεών για τον αιμομικτικό γάμο έφερε στο παλάτι τον μάντη Τειρεσία, ο οποίος αποκάλυψε τα τραγικά αιτία του.

Η Ιοκάστη, μην μπορώντας να αντέξει τα επάλληλα τραγικά συμβάντα της αποκάλυψης του μάντη, που κατέδειξε τον αιμομικτικό γάμο με το γιο της και τη γέννηση των παιδιών της, βρήκε λύση για την κάθαρσή της, τον απαγορισμό. Η μοίρα της, όπως και των άλλων προσώπων του Θηβαϊκού κύκλου, είχε προκαθοριστεί από τους θεούς. Η προφητεία του χρησμού, ότι ο Οιδίπους θα σκότωνε τον πατέρα του και θα παντρευόταν τη μητέρα του, δεν άφηνε διεξόδο για διαφορετική τροπή των γεγονότων. Από το σημείο αυτό και ύστερα, κάθε βήμα της ζωής της την έφερε πιο κοντά σε ό,τι έπρεπε να είναι αποφύγιε. Απόφαση των θεών ήταν να εξεβελίσουν, ότι υπήρχε έζω από την αιώνια τάξη και τίποτα δεν μπορούσε να αλλάξει ή να μεταβιβάσει τις αποφάσεις τους, όσο σκληρές και αν ήταν αυτές.

Women Suicides in Antiquity

Haris Deligiorgi

The article deals with four of the many cases of women in antiquity that intentionally took their own life. Sappho, Phaedra, Iocaste and Cleopatra. However, the circumstances prevailing in the time each one of them lived concealed the personal, social and political causes of their suicide.

Βιβλιογραφία

GRIMAL PIERRE. *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*. Presse Universitaire de France, Paris 1979 (αντιστοιχία Αθήνας).
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ. Εκδοτική Αθήνας, Αθήνα 1971, τόμ. Β
LESKY ALBIN. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Άγαπιπού Τσιραμανώλη, Θεσσαλονίκη 1972.
ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, τόμ. 13, λ. «Ιοκάστη»-τόμ. 14, λ. «Κλοπάτρα»-τόμ. 21, λ. «Σπάρτη»-τόμ. 23, λ. «Φαίρα»-ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ. Βίος Καισαρος, Βίος Αντωνίου.